

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

Spriedums
Latvijas Republikas vārdā
Rīgā 2010. gada 1. decembrī
lietā Nr. 2010-21-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Gunārs Kūtris, tiesneši Kaspars Balodis, Aija Branta, Kristīne Krūma, Vīneta Muižniece un Viktors Skudra,

pēc Eduarda Ikvilda konstitucionālās sūdzības,
pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu,
rakstveida procesā 2010. gada 2. novembrī tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Valsts fondēto pensiju likuma 4. panta otrās daļas un pārejas noteikumu 2. punkta, 3. punkta 4. un 5. apakšpunkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 105. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) 2000. gada 17. februārī pieņēma Valsts fondēto pensiju likumu (turpmāk – Fondēto pensiju likums), kas stājās spēkā 2001. gada 1. jūlijā. Fondēto pensiju likums nosaka valsts fondēto pensiju shēmas (turpmāk – fondēto pensiju shēma) izveidošanas un darbības vispārējos principus, līdzekļu iemaksāšanas, administrēšanas, pārvaldīšanas, ieguldīšanas un izmaksāšanas noteikumus, kā arī valsts uzraudzību pār šīm darbībām.

Fondēto pensiju likuma 4. panta otrā daļa sākotnēji noteica:

„Iemaksu likme fondēto pensiju shēmā ir 10 procenti no iemaksu objekta, kas noteikts likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”.”

Savukārt Fondēto pensiju likuma pārejas noteikumu (turpmāk – Pārejas noteikumi) 2. punkts noteica:

„Šā likuma 4. panta otrajā daļā noteiktā likme stājas spēkā 2010. gada 1. janvārī.”

2009. gada 29. aprīlī Saeima pieņēma likumu „Grozījumi Valsts fondēto pensiju likumā”, kas stājās spēkā 2009. gada 1. maijā. Ar šo likumu Fondēto pensiju likuma 4. panta otrā daļa tika izteikta šādā redakcijā:

„Iemaksu likme fondēto pensiju shēmā ir seši procenti no iemaksu objekta, kas noteikts likumā „Par valsts sociālo apdrošināšanu”.”

Vienlaikus Pārejas noteikumu 2. punkts tika izteikts šādā redakcijā:

„Šā likuma 4. panta otrajā daļā noteiktā likme stājas spēkā 2012. gada 1. janvārī.”

Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunkts tika izteikts šādā redakcijā:

„ar 2009. gada 1. maiju — 2 procenti no iemaksu objekta, kas noteikts likumā. Likmi piemēro iemaksām, kas no 2009. gada 1. maija tiek reģistrētas fondēto pensiju shēmas dalībnieka kontā, izņemot precizētās iemaksas par periodu līdz 2008. gada 31. decembrim.”

Pārejas noteikumu 3. punkts tika papildināts ar 5. apakšpunktu šādā redakcijā:

„ar 2011. gada 1. janvāri ne mazāk kā 4 procenti no iemaksu objekta, kas noteikts likumā.”

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzējs Eduards Ikvilds (turpmāk – Pieteikuma iesniedzējs) lūdz atzīt Fondēto pensiju likuma 4. panta otro daļu un Pārejas noteikumu 2. punktu un 3. punkta 4. un 5. apakšpunktu (turpmāk – apstrīdētās normas) par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1., 105. un 109. pantam.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka Fondēto pensiju likums esot izstrādāts un pieņemts, lai izveidotu finansiāli pašpietiekamu, stabilu un ekonomiski pamatotu pensiju sistēmu.

Pensijas apmērs esot atkarīgs no personas līdzdalības pensijas kapitāla uzkrāšanā. Pieteikuma iesniedzējs kopš 2003. gada 1. decembra esot brīvprātīgs fondēto pensiju shēmas dalībnieks. Kļūstot par fondēto pensiju shēmas dalībnieku, esot bijis iespējams uzkrāt papildu pensijas kapitālu, jo Pieteikuma iesniedzējs varējis pats līdzdarboties tā uzkrāšanā, izvēloties ieguldījumu plānu un tādējādi nodrošinot augstāku ienākumu atvietošanas līmeni vecumdienās.

Pieteikuma iesniedzējs norāda, ka atbilstoši Satversmes tiesas praksei tiesības uz pensijas izmaksu neatkarīgi no pensijas finansēšanas avota ietilpstot Satversmes 105. panta saturā. Savukārt tiesības uz sociālo nodrošinājumu esot pārkāptas ar to, ka valsts bez leģitīma mērķa grozījusi tiesisko regulējumu, kas konkretizē Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības, turklāt pārkāpjot tiesiskas valsts principus – tiesiskās paļāvības principu, samērīguma principu un sociāli atbildīgas valsts principu.

Fondēto pensiju likuma 4. panta otrā daļa nemainīgā redakcijā esot bijusi spēkā kopš 2001. gada 1. jūlija, un līdz ar to neesot šaubu, katādas personas paļaušanās uz tiesisko regulējumu fondēto pensiju jomā, kura veikusi iemaksas fondēto pensiju shēmā, ir bijusi likumīga, saprātīga un pamatota. Pieņemot grozījumus Fondēto pensiju likumā, neesot paredzēts periods pārejai uz jauno tiesisko regulējumu, kā arī kompensācijas mehānisms. Līdz ar to, pēc Pieteikuma iesniedzēja domām, Saeima, pieņemot apstrīdētās normas, pārkāpusi tiesiskās paļāvības principu.

Pensija esot viens no sociālās drošības pasākumiem, ko valsts realizējot, lai nodrošinātu sociāli atbildīgas valsts principa ievērošanu. Pensijai esot ne tikai ekonomiskā funkcija – kompensēt personai ienākumu zudumu, bet arī sociālā funkcija – nodrošināt personai iespējas saglabāt pilnvērtīga sabiedrības locekļa statusu. Iemaksu likmei fondēto pensiju shēmā samazinoties no astoņiem līdz diviem procentiem, fondēto pensiju shēmas ienesīgums neatkarīgi no personas izraudzītā ieguldījumu plāna esot samazinājies.

Pēc Pieteikuma iesniedzēja ieskata, Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunktam esot atpakaļvērsts spēks, jo likme – divi procenti no iemaksu objekta – tiek piemērota

arī tām iemaksām, kuras fondēto pensiju shēmas dalībnieks jau veicis līdz 2009. gada 1. maijam.

Pieteikuma iesniedzējs pauž viedokli, ka sasteigtā apstrīdēto normu pieņemšanas procedūra liecina par to, ka šo normu mērķis irnevis valsts sociālās apdrošināšanas speciālā budžeta (turpmāk – sociālais budžets) ieņēmumu un izdevumu sabalansēšana, bet valsts budžeta deficīta segšana. Līdz ar to apstrīdētajām normām neesot leģitīma mērķa. Likumdevēja izvirzītais mērķis – sociālā budžeta sabalansēšana – ar apstrīdētajām normāmneesot sasniedzams.

Pieteikuma iesniedzējs piekrīt, ka pašreizējā valsts ekonomiskā situācija liek likumdevējam meklēt risinājumus, kā samazināt valsts budžeta izdevumus, tai skaitā sociālā budžeta izdevumus. Taču Saeima, pieņemot apstrīdētās normas, neesot vispusīgi izvērtējusi to, cik liels būs finansiālais ieguvums sociālajā budžetā un kādas sekas apstrīdētās normas izraisīs personai, kad tā izmantos savas tiesības pensionēties. Pieņemot apstrīdētās normas, neesot analizēti un apsvērti pasākumi, kas tiks īstenoti, lai nodrošinātu sociālā budžeta ilgtspēju. Šādu pasākumu neesamība, nevēlēšanās tos izstrādāt un īstenot liecinot par to, ka sociālā budžeta pastāvēšana ir apdraudēta. Likumdevēja izraudzītos līdzekļus nevarot uzskatīt par samērīgiem, jo, pieņemot apstrīdētās normas, neesot izvērtēta to sociālā ietekme.

Pieteikuma iesniedzējs pieļauj, ka likumdevējs nākotnē var atjaunot sākotnēji paredzētās iemaksu likmes pārdali vienlīdzīgās daļās starp pensiju sistēmas pirmo līmeni un fondēto pensiju shēmu. Tomēr mantisko zaudējumu – neiegūto peļņu – neesot iespējams atlīdzināt, jo emitēto finanšu instrumentu ienesīgums nākotnē varot nebūt tik augsts, kāds tas bija 2009. un 2010. gadā.

Rakstveida paskaidrojumos, kurus Pieteikuma iesniedzējs Satversmes tiesai iesniedzis pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem, norādīts, ka persona, pievienojoties fondēto pensiju shēmai, esot akceptējusitos nosacījumus, kuri pastāvēja līdz apstrīdēto normu pieņemšanai. Tādēļ neesot korekti salīdzināt personas, kurām tika dota iespēja piedalīties fondēto pensiju shēmā brīvprātīgi, ar personām, kuras ir pakļautas obligātai dalībai fondēto pensiju shēmā, jo likumdevējs neesot paredzējis iespēju atteikties no dalības fondēto pensiju shēmā pat tad, ja tiek būtiski mainīti tās nosacījumi. Lietā neesot strīda par to, ka augstās inflācijas un finanšu krīzes iespaidā samazinājās fondēto pensiju shēmā izdarīto ieguldījumu ienesīgums unrezultātā tās dalībniekicieta zaudējumus. Šie zaudējumi būtu nozīmīgi tikai tad, ja 2009. gadā būtu jāveic izmaksas no fondēto pensiju shēmā uzkrātajiem līdzekļiem.

Pieteikuma iesniedzējs pauž pārliecību, ka šāda tiesiskā regulējuma grozīšana – neievērojot tiesiskas valsts principus un adekvātu likumdošanas procedūru – neveicina sabiedrības uzticību likumdevēja darbam kā tādām. Tas varot izraisīt tālejošas sekas – sabiedrība varot zaudēt uzticību fondēto pensiju shēmai un, iespējams, censties pat izvairīties no sociālajiem maksājumiem.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdētās normas, – Saeima – nepiekrīt Pieteikuma iesniedzēja viedoklim un lūdz atzīt, ka apstrīdētās normas atbilst Satversmes 1., 105. un 109. pantam.

Lai īstenotu Satversmes 109. panta prasības attiecībā uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, Latvijā esot izveidota pensiju sistēma, kas darbojas trijos līmeņos. Pensijas apmērs esot atkarīgs no iemaksām. Persona, kura iemaksā vairāk vai atliek

pensionēšanos uz vēlāku laiku, pensijas vecumā gūstot lielākus ienākumus. Visos trijos līmeņos šīs iemaksas tiekot uzkrātas, pelnot procentus un krājot pensijas kapitālu. Fondēto pensiju shēma esot balstīta uz individuālo sociālās apdrošināšanas iemaksu ieguldījuma principu. Tas nozīmējot, ka šīs shēmas ietvaros valsts noteikta daļa no personas sociālās apdrošināšanas iemaksām vecuma pensijai tiek investēta finanšu kapitāla tirgū, lai šie naudas līdzekļi pelnītu procentus. Līdz ar to tiekot ne vien veidots uzkrājums, bet vienlaikus arī stimulēta ekonomika.

Pēc Saeimas ieskata, neesot pamatots no pieteikuma izrietošais secinājums, ka lielāks ieguldījums pensiju sistēmas otrajā līmenī nodrošinot papildu pensijas kapitālu un augstāku dzīves līmeni vecumdienās, jo pensiju sistēmas pirmā līmeņa ienesīgums laikposmā no 2001. gada līdz 2009. gadam kopumā esot audzis straujāk nekā otrā līmeņa ienesīgums. Tādējādi neesot viennozīmīgi konstatējams, ka apstrīdētās normas pārkāptu personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Tāpat neesot konstatējams arī tas, ka apstrīdētās normas aizskartu personas tiesības uz īpašumu, jo tiesības uz pensijas izmaksupersonai saglabājoties neatkarīgi no tā, kurā pensiju līmenī veiktas iemaksas.

Saeima norāda, ka 2009. gadā esot strauji pasliktinājusies valsts ekonomiskā situācija, pieaudzis bezdarbs, samazinājušies iedzīvotāju darba ienākumi un ieņēmumi sociālajā budžetā. Šādos apstākļos esot bijusi nepieciešama neatliekama rīcība situācijas atrisināšanai, jo sociālajā budžetā uzkrātā finanšu rezerve 2009. gada 1. janvārī bijusi 951,1 miljons latu, bet 2010. gada beigās esot prognozēts tās samazinājums līdz 383,1 miljonam latu. Samazinot iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā, esot prognozēts, ka sociālā budžeta ieņēmumi palielināsies. Saeima uzskata, ka iemaksu likmes maiņa no desmit uz sešiem procentiem atspoguļo optimālu sadali starp pensiju sistēmas pirmo un otro līmeni un nodrošina to, ka pensiju sistēma varēs darboties ilgstoši.

Apstrīdēto normu mērķis esot optimizēt sociālās apdrošināšanas pakalpojumu sniegšanu, nodrošinot sociālā budžeta spēju darboties un ilgtspēju laikā, kad nepieciešams sabalansēt sociālā budžeta ieņēmumus un izdevumus. Tādējādi apstrīdētajām normām esot leģitīms mērķis, proti, nodrošināt valsts sociālās apdrošināšanas sistēmas darbību ilgtermiņā, sasniedzot Satversmes 116. pantā minēto mērķi – sabiedrības labklājību.

Pēc Saeimas ieskata, apstrīdētās normas esot saudzējošākas no iespējamiem risinājumiem, jo, samazinot iemaksu likmi pensiju sistēmas otrajā līmenī un attiecīgi palielinot iemaksu likmi pirmajā līmenī, faktiski tiekot palielināts pirmā līmeņa pensijas apmērs. Tādējādi hipotētiskais ierobežojums, ko radot apstrīdētās normas, esot ievērojami mazāks par visas sabiedrības ieguvumu no sociālā budžeta ieņēmumu un izdevumu līdzsvarošanas.

Saeima norāda, ka Satversmes 105. un 109. pants neuzliekot valstij pienākumu paredzēt pensiju sistēmas dalījumu pirmajā un otrajā līmenī, kā arī neliedzot noteikt šādu sadalījumu pensiju sistēmas ietvaros.

Analizējot likumdošanas procesu, kura ietvaros apstrīdētās normas tika pieņemtas, Saeima atsaucas uz Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra spriedumā lietā Nr. 2009-08-01 secināto, ka likumprojekta atzīšana par steidzamu un konkrēta priekšlikumu iesniegšanas termiņa noteikšana, ja vien deputātam, kas vēlas iesniegt priekšlikumu, ir iespēja to noformēt atbilstoši likuma prasībām, pati par sevi neesot uzskatāma par Kārtības ruļļa pārkāpumu.

4. Pieaicinātā persona – **Ministru kabinets** – informē, ka 2008. gada 18. decembrī parakstītajā Nodomu protokolā, kas adresēts Starptautiskajam Valūtas fondam (turpmāk – SVF), esot pausta gatavība īstenot ilgtermiņa un īstermiņa pasākumus, lai saņemtu starptautisko aizdevumu un tādējādi stabilizētu valsts ekonomiku. Nodomu protokolā bijusi ietverta apņemšanās ierobežot valsts budžeta izdevumus līdz 40 procentiem no iekšzemes kopprodukta. Taču 2009. gada jūlijā, iekšzemes kopproduktam turpinot strauji kristies, esot kļuvis skaidrs, ka noteiktais fiskālais deficīts netiks sasniegts, un aizdevuma saņemšana līdz ar to bijusi apdraudēta. Ministru kabinets uzsver, ka SVF var nepiešķirt kārtējo aizdevuma daļu, ja nodomu protokolos ietvertās apņemšanās netiek izpildītas. Lai novērstu valsts saistību neizpildi, esot sagatavots 2009. gada 27. jūlija Nodomu protokols un vienlaikus papildināta Latvijas ekonomikas stabilizācijas programma. Minētajā Nodomu protokolā esot pausta apņemšanās līdz 2010. gada 1. jūlijam sagatavot pensiju reformu, lai nodrošinātu pensiju sistēmas trīs līmeņu ilgtspēju. Starptautiskie aizdevēji neesot izvirzījuši prasību samazināt fondēto pensiju shēmas iemaksu likmi. Ministru kabinets uzsver, ka, apspriežot starptautiskā aizdevuma noteikumus un budžeta deficīta samazināšanas plānu, sociālajā sfērā netika plānots būtisks samazinājums.

Ministru kabinets norāda, ka fondēto pensiju shēmas līdzekļu pārvaldīšanas pamatprincips esot resursu pārvaldīšana ilgtermiņā. Tieši resursu pārvaldīšana ilgtermiņā novēršot ieguldījumu plāna vērtības samazināšanos finanšu instrumentu zaudējumu dēļ.

5. Pieaicinātā persona – **Labklājības ministrija** – uzsver, ka, novirzot daļu sociālās apdrošināšanas iemaksu fondētajā pensiju shēmā, naudas līdzekļiem pirmā līmeņa pensiju shēmā jābūt pietiekamiem, lai varētu izmaksāt pensijas esošajiem pensionāriem. Šāda pamatnostādne esot ņemta vērā, izstrādājot Fondēto pensiju likumu.

Pēc Labklājības ministrijas domām, pensiju sistēma, kurā paaudžu solidaritātes princips apvienots ar katras personas individuālo ieguldījumu savu ienākumu nodrošināšanai vecumdienās, esot optimāls personu sociālās aizsardzības modelis, kas līdzsvarojot demogrāfiskos un ekonomiskos riskus.

Līdz 2009. gadam sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes pārdale starp pensiju līmeņiem esot noritējusi finansiāli veiksmīgi. Valsts sociālā apdrošināšana darbojoties pēc solidaritātes principa. Tāpēc, strauji pieaugot sociālā budžeta izdevumiem, esot bijis nepieciešams pārskatīt sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes sadalījumu. Iemaksu likmes pārdale starp pirmo un otro līmeni neesot veikta ar mērķi reaģēt uz svārstībām finanšu tirgos, jo fondēto pensiju shēmas darbība esot balstīta uz ilgtermiņa ieguldījumu ienesīgumu.

Atbildot uz Satversmes tiesas jautājumiem, Labklājības ministrija informē, ka Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunkts tiekot piemērots attiecībā uz sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras tika aprēķinātas un veiktas par periodu no 2009. janvāra līdz aprīlim. Fondēto pensiju likuma anotācijā ietverti norādi uz iespējamām pretrunām ar Satversmi vajagot uztvert kā uzmanības vēršanu uz iespējamo risku, kas esot saistīts ar Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunktu, kurš paredzot attiecināt jauno regulējumu uz jau veiktām sociālās apdrošināšanas iemaksām. Minētā norāde anotācijā esot informatīva, bet ne faktoloģiska, jo tajā neesot nedz minēti konkrēti fakti, nedz sniegti argumenti, kas liecinātu par attiecīgo Satversmes pantu pārkāpumiem.

Par alternatīviem risinājumiem Labklājības ministrija uzskata sociālās apdrošināšanas iemaksu palielināšanu un sociālo pakalpojumu optimizāciju. Taču šādi

pasākumi, pēc Labklājības ministrijas domām, atstātu negatīvas sociālekonomiskas sekas.

6. Pieaicinātā persona – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (turpmāk – VSAA) – informē, ka gan obligātajiem, gan brīvprātīgajiem fondēto pensiju shēmas dalībniekiem ir līdzvērtīgas tiesības un pienākumi. Uz visiem dalībniekiem attiecoties identiski nosacījumi, un iesaistīšanās raksturs nekādi neietekmējot personas turpmāko dalību fondēto pensiju shēmā.

7. Pieaicinātā persona – Finanšu ministrija – informē, ka 2009. gadā ievērojami pasliktinājusies situācija sociālajā budžetā – ieņēmumi nesedza izdevumus – un tādēļ vajadzējis izdarīt grozījumus Fondēto pensiju likumā. Ekonomiskajai krīzei turpinoties, sociālajā budžetā uzkrātā rezerve turpinājusi strauji samazināties. Šādos apstākļos esot bijusi nepieciešama neatliekama rīcība situācijas atrisināšanai. Samazinot iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā 2009. gadā līdz diviem procentiem, esot prognozēts, ka sociālā budžeta ieņēmumi pensiju pirmajā līmenī palielināsies un sasniegs 106,3 miljonus latu (faktiskā izpilde – 166 miljoni latu). Savukārt, nosakot divu procentu iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā 2010. gadā, četru procentu iemaksu likmi 2011. gadā, bet, sākot ar 2012. gadu, šo likmi paredzot sešu procentu apmērā, tiek prognozēts, ka sociālā budžeta ieņēmumi pensiju pirmajā līmenī palielināsies un būs šādi: 2010. gadā – 181, 2011. gadā – 160, bet 2012. gadā – 112 miljoni latu.

8. Pieaicinātā persona – Finanšu un kapitāla tirgus komisija (turpmāk – Komisija) – norāda, ka Saeimai sniegusi atzinumu par grozījumiem Fondēto pensiju likumā. Jautājumi par fondēto pensiju shēmas iemaksu likmes samazināšanu vai palielināšanu neesot Komisijas kompetencē, kā arī neietekmējot Komisijai deleģēto uzraudzības funkciju veikšanu. Taču šādu grozījumu izdarīšana, pēc Komisijas domām, varot atstāt būtisku iespaidu uz pensiju sistēmu kopumā.

Latvijas pensiju sistēma esot stabila un prognozējama. Lēmumam veikt izmaiņas tiesiskajā regulējumā ar mērķi mainīt pašreizējo pensiju līmeņu īpatsvaru būtu vairāki negatīvi aspekti. Pirmkārt, brīvprātīgie fondēto pensiju shēmas dalībnieki, paļaudamies uz tiesisko regulējumu, esot novirzījuši iemaksas fondēto pensiju shēmā. Likumā brīvprātīgajiem fondēto pensiju shēmas dalībniekiem neesot paredzēta iespēja atteikties no dalības fondētajā pensiju shēmā un veikt iemaksas tikai pirmajā līmenī, ja tiek mainīti fondēto pensiju shēmas noteikumi. Pēc Komisijas ieskata, attiecībā uz šīm personām tiesiskās palāvības princips varētu būt pārkāpts. Šādos apstākļos esot pamats atzīt, ka personām nebūs pārliecības par pensiju sistēmas ilgtspēju un tādējādi arī vēlmes līdzdarboties pensijas kapitāla uzkrāšanā. Otrkārt, atkāpjoties no fondēto pensiju shēmā nostiprinātajiem principiem, Latvija zaudējot savu reputāciju kā valsts ar stabilu un ilgtspējīgu pensiju sistēmu, kas vērsta ne tikai uz īstermiņa mērķu sasniegšanu, bet nodrošina stabilitāti un attīstību ilgtermiņā. Treškārt, būtu jāņem vērā arī tas, ka sabiedrības novecošanās un demogrāfijas tendences liecina par strādājošo skaita samazinājumu nākotnē. Samazinoties iemaksām sociālajā budžetā un vienlaikus pieaugot tā izmaksām, nākotnes pensionāru ienākumu atvietojamības līmenis varot pazemināties un būt nepietiekams ikdienas vajadzību apmierināšanai. Līdz ar to pašreizējais ieguvums

no papildu līdzekļiem sociālajā budžetā varētu būt nesamērojams ar nākotnes pensionāru zaudējumu.

9. Pieaicinātā persona – **Valsts kase** – informē, ka, samazinot iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā, esot uzlabota sociālā budžeta ieņēmumu pozīcija un samazināts tā deficīts. Nepieciešamība šajā ekonomiski saspringtajā situācijā palielināt sociālā budžeta ieņēmumus un vienlaikus samazināt sociālā budžeta deficītu spiežot pieņemt daudzus nepopulārus lēmumus. Taču, pieņemot šādus lēmumus, esot svarīgi nodrošināt pensiju sistēmas stabilitāti ilgtermiņā un veicināt fondēto pensiju shēmas dalībnieku pārlicību par saviem ienākumiem nākotnē.

10. Pieaicinātā persona – **Latvijas Banka** – norāda, ka 2009. gadā straujā tautsaimniecības lejupslīde un makroekonomikas rādītāju pasliktināšanās atspoguļojās nozīmīgā nodarbinātības un darba samaksas kritumā, kura rezultātā būtiski samazinājās sociālās apdrošināšanas iemaksas un vienlaikus pieauga sociālā budžeta izdevumi. Tas skaidri liecinājis par to, ka iepriekšējo gadu straujais sociālās apdrošināšanas iemaksu ieņēmumu pieaugums bija īslaicīgs un sociālā budžeta izdevumu apjoms ilgtermiņā veidos deficītu.

Pēc Latvijas Bankas prognozēm, neveicot sociālā budžeta konsolidāciju, triju gadu laikā izveidosies 1,5 miljardus latu liels deficīts. Ņemot vērā sabiedrības novecošanās tendenci un paredzamo demogrāfisko rādītāju attīstību, varot secināt, ka sociālajā budžetā nebūs līdzekļu šobrīd izveidotā deficīta finansēšanai. Pēc Latvijas Bankas domām, lai uzturētu ilgtspējīgu sociālo budžetu, ir jārūpējas par to, lai vidējā termiņā sociālais budžets tiktu veidots ar pārpalikumu.

Latvijas Banka uzsver, ka valsts sociālās apdrošināšanas iemaksu likmes palielināšana radītu kaitējumu tautsaimniecībai.

11. Pieaicinātā persona – **Latvijas Republikas tiesībsargs** (turpmāk – Tiesībsargs) – norāda, ka valsts ir izveidojusi triju līmeņu pensiju sistēmu, lai īstenotu personai Satversmes 109. pantā garantētās tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā. Likumdevējs, samazinot iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā un tādējādi mainot iepriekš noteikto kārtību, esot ierobežojis personai Satversmes 109. pantā noteiktās pamattiesības.

Tiesībsargs pauž viedokli, ka Pieteikuma iesniedzēja tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā tiešā veidā neesot aizskartas, jo personai vēl neesot iestājies attiecīgais risks, kas dod tiesības pretendēt uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā. Neesot iespējams arī prognozēt, vai šāds aizskārums reāli varētu rasties, personai sasniedzot pensijas vecumu, jo tas esot atkarīgs gan no individuāliem apstākļiem, piemēram, personas veiktajām iemaksām, izraudzītā ieguldījumu plāna darbības, gan arī no ārējiem faktoriem, piemēram, pastāvošās pensiju sistēmas un valsts ekonomiskajām iespējām. Taču no Satversmes 109. panta kopsakarā ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem izrietot valsts pienākums izveidot sociālās drošības sistēmu, to respektēt un aizsargāt no nepamatotas iejaukšanās. Līdz ar to personai esot tiesības aizstāvēt savas intereses pret valsts veiktajiem pasākumiem, kas, pēc šīs personas ieskaidā, varētu ietekmēt tai nākotnē garantētās tiesības.

Tiesībsargs uzsver, ka likumdevējs nav mainījis nedz pensionēšanās noteikumus, nedz arī pensijas aprēķināšanas kārtību. Līdz ar to esot secināms, ka nākamajām paaudzēm saglabājas tiesības uz pensiju atbilstoši veiktajām iemaksām. Likumdevējs esot mainījis iemaksu sadalījumu starp pirmo un otro pensiju līmeni. Valstij esot plaša rīcības brīvība attiecībā uz pensiju sistēmas izveidi, tāpēc, pēc Tiesībsarga domām, šādam lēmumam esot politisks raksturs.

Tiesībsargs norāda, ka, samazinoties pieejamiem resursiem, valstij esot tiesības koriģētvalsts obligāto sociālās apdrošināšanas iemaksu sadalījumu starp pirmo un otro pensiju līmeni, lai nodrošinātu pensiju sistēmas stabilitāti un ilgtspējīgu darbību. Tādējādi esot pamats uzskatīt, ka apstrīdētās normas pieņemtas, balstoties uz saprātīgiem apsvērumiem un cenšoties līdzsvarot sabiedrības un atsevišķu personu intereses.

Papildus tam Tiesībsargs pauž viedokli, ka pensiju sistēmai vajagot spēt savlaicīgi reaģēt uz mainīgajiem apstākļiem. Tādējādi personas neesot pasargātas no saprātīgām un pamatotām izmaiņām pensiju sistēmas darbībā. Bez tam persona pati esot atbildīga par savu nodrošinājumu vecumdienās, un šo atbildībutaiesot tiesības realizēt, piedaloties pensiju trešajā līmenī.

12. Pieaicinātā persona – *Mg. mpa. Maija Poršņova* – norāda, ka pensiju sistēmu veido trīs līmeņi un izmaiņas jebkurā no tiem ietekmē visu sistēmu. Pensiju sistēmas līmeņi esot vienotas sistēmas sastāvdaļas, taču tie darbojoties pēc atšķirīgiem principiem.

Fondēto pensiju shēma darbojoties pēc individuālo sociālās apdrošināšanas iemaksu ieguldījuma principa, tādēļ uz Fondēto pensiju likuma noteikumu pamata personai veidojoties pārliecība par stabilu nodrošinājumu, tad kad tā būs sasniegusi valsts noteikto vecumu pensijas pieprasīšanai.

Veidojot pensiju sistēmu, likumdevējs norādījis, kādā veidā sadalāmi līdzekļi pirmā pensiju līmeņa ietvaros, turklāt paredzējis nākamo paaudžu pensiju izmaksas labad daļu no šiem līdzekļiem ieguldīt otrajā pensiju līmenī. Pieaicinātā persona uzskata, ka šādas pensiju sistēmas priekšrocība esot iespēja savlaicīgi novērst dažādu risku radītu negatīvu ietekmi uz sociālo budžetu. Abi pensiju līmeņi esot pakļauti dažādām svārstībām, tādēļ dalība vienlaikus abos līmeņos ļaujot uzkrāt lielāku pensijas kapitālu nekā dalība tikai vienā līmenī. Ar samērīgu ieguldījumu abos līmeņos tiekot garantēta pensiju sistēmas stabilitāte.

Pieņemot lēmumu samazināt iemaksu likmi fondētajā pensiju shēmā, esot samazināta personas iespēja ietekmēt savu sociālo situāciju vecumdienās un vienlaikus radīts pamats šaubām par to, ka tiks nodrošināta pienācīga līdzekļu apsaimniekošana pirmajā pensiju līmenī. Pēc pieaicinātās personas domām, lēmums samazināt iemaksu likmi fondētajā pensiju shēmā pieņemts ar mērķi uzlabot sociālā budžeta rādītājus, nevis risināt problēmas, kas novedušas pie sociālā budžeta deficīta.

Pieaicinātā persona norāda, ka sociālās aizsardzības sistēma balstās uz solidaritātes principu – sabiedrība solidarizējas īstermiņa un ilgtermiņa mērķu sasniegšanai. Tas nozīmējot gan to, ka sociālās apdrošināšanas iemaksu veicēji nodrošina pensiju izmaksu pašreizējiem pensionāriem, gan arī to, ka vecākā paaudze solidarizējas ar jaunāko, akceptējot pasākumus, kuri garantē nākamo paaudžu sociālo nodrošinājumu vecumdienās.

Secinājumu daļa

13. Pieteikuma iesniedzējs lūdz Satversmes tiesu izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību tiesiskās paļāvības principam, kas izriet no Satversmes 1. panta. Tāpat Pieteikuma iesniedzējs lūdz izvērtēt apstrīdēto normu atbilstību sociāli atbildīgas valsts principam, kas izriet no Satversmē garantēto sociālo tiesību kopuma, kā arī atbilstību Satversmes 105. pantā nostiprinātajām tiesībām uz īpašumu un Satversmes 109. pantā nostiprinātajām tiesībām uz sociālo nodrošinājumu.

No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskās republikas jēdziena izriet valsts pienākums savā darbībā ievērot virkni tiesiskas valsts pamatprincipu, arī tiesiskās paļāvības principu. Valsts iestādēm savā darbībā jābūt konsekventām attiecībā uz to izdotajiem normatīvajiem aktiem un jāievēro tiesiskā paļāvība, kas personām varētu rasties saskaņā ar konkrētu tiesību normu [*sk., piemēram, Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija sprieduma lietā Nr. 04-03(98) secinājumu daļu un 2000. gada 24. marta sprieduma lietā Nr. 04-07(99) secinājumu daļas 3. punktu*].

Konstitucionālais likumdevējs Satversmē iekļāvis virkni sociālo tiesību, nosakot, ka Latvija ir sociāli atbildīga valsts, proti, tāda valsts, kas likumdošanā, pārvaldē un tiesas spriešanā cenšas iespējami plaši īstenot sociālo taisnīgumu (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 18. punktu*).

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka sociāli atbildīgas valsts principa saturs ir ievērojami plašāks par jebkuras konkrētas sociālās tiesības saturu, tomēr tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir viens no šā principa raksturīgākajiem elementiem (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 14. punktu*).

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka, izvērtējot tiesību normu atbilstību tiem tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām, jāņem vērā, ka šo principu izpausme dažādās tiesību jomās var atšķirties (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 15.2. un 15.3. punktu un 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 21. punktu*). Gadījumos, kad vienlaikus apstrīdēta kādas sociālo tiesību jomā izdotas normas atbilstība gan no Satversmes 1. panta izrietošajiem principiem, gan arī Satversmes 109. pantam, atbilstība Satversmes 1. pantam parasti tiek vērtēta kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

Līdz ar to apstrīdēto normu atbilstība tiesiskās paļāvības principam un sociāli atbildīgas valsts principam jāvērtē kopsakarā ar Satversmes 109. pantu.

13.1. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Fondēto pensiju likums paredz tiešu saikni starp personas veiktajām iemaksām un uzkrāto pensijas kapitālu, tādēļ apstrīdētās normas jāvērtē kopsakarā ar Satversmes 105. pantā nostiprinātajām tiesībām uz īpašumu.

Savukārt no Saeimas atbildes raksta secināms, ka apstrīdētās normas attiecas uz sociālo tiesību jomu un lietā tiek apstrīdēta likumdevēja rīcības brīvība noteikt Satversmē garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu apjomu.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka tiesības uz pensijas izmaksu neatkarīgi no finansēšanas avota ietilpst Satversmes 105. panta pirmajā teikumā ietvertā jēdziena „īpašums” saturā (*sk. Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 20. punktu*).

Satversmes tiesa arī atzinusi, ka Satversmes 109. pants sociālo tiesību jomā personai nodrošina lielāku tiesību aizsardzības apjomu nekā Satversmes 105. pants.

Satversmes tiesas praksē ir nostiprināta atziņa, ka nav nepieciešams atsevišķi izvērtēt sociālo tiesību jomā izdotas tiesību normas atbilstību Satversmes 105.pantam, ja tā atbilst Satversmes 109. pantam (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 20. punktu un 2010. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 6.3. punktu*).

Tātad, ja kāda sociālo tiesību jomā izdotā tiesību norma ietilpst gan Satversmes 105. panta, gan arī 109. panta tvērumā, izvērtējama tās atbilstība Satversmes 109. pantam.

13.2. Pieteikuma iesniedzējs vairākkārt norādījis, ka apšaubā fondēto pensiju shēmā paredzētās iemaksu likmes samazināšanas atbilstību Satversmei.

Sociālās apdrošināšanas maksājuma apjoms un tā procentuālais sadalījums sociālā budžeta ietvaros parasti tiek noteikts, balstoties uz sociālo izdevumu aprēķiniem un prognozēm par iekšzemes kopprodukta izaugsmi, valsts demogrāfisko situāciju un valsts realizēto ilgtermiņa sociālekonomisko politiku kopumā, kā arī likumdevēja izraudzīto politiku attiecībā uz obligāto un brīvprātīgo sociālo apdrošināšanu (*sk. Walton J. Pension Schemes: Social Insurance and Social protection, International Monetary Fund, London, 2003, pp. 1 – 5, <http://www.imf.org/external/np/sta/ueps/2003/070103.pdf>, aplūkots 2010. gada 10. novembrī*).

Likumdevēja lēmumiem par sociālo tiesību īstenošanu nozīmīga ir to politiskā dimensija, proti, lēmumi šajā jomā tiek pieņemti, vadoties ne tik daudz no juridiskiem, bet vairāk no politiskiem apsvērumiem (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 25. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-11-0106 secinājumu daļas 1. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 16. punktu*).

Tomēr arī politiskus lēmumus ierobežo Satversme, tāpēc likumdevēja rīcības apjomam, pieņemot lēmumus sociālo tiesību jomā, ir jāatbilst Satversmes normām un principiem.

Sociālo tiesību jomā robeža starp juridiskiem argumentiem un politiskiem apsvērumiem ne vienmēr ir precīzi nosakāma. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka tiesību normu atbilstību augstāka juridiskā spēka normām noteiktā apjomā vienmēr iespējams vērtēt no tiesību viedokļa, visupirms noskaidrojot tiesību normu un principu saturu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103 17. punktu*).

Sociālo tiesību īpašais raksturs nosaka arī tiesu varas kontroles robežas šajā jomā. Kritēriji, pēc kādiem vērtējama tiesību normas atbilstība tiesībām uz sociālo nodrošinājumu, var atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā norma ierobežo personai piešķirtās tiesības vai arī nosaka valsts pozitīvo pienākumu izpildi (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 13. un 14. punktu un 2009. gada 21. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2009-86-01 9. punktu*).

13.3. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunktam ir atpakaļvērstas spēks, jo sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas veiktas līdz apstrīdēto normu pieņemšanai, fondēto pensiju shēmā tiek reģistrētas jau tādā apmērā, kādunosaka apstrīdētās normas.

Likuma „Par likumu un citu Saeimas, Valsts prezidenta un Ministru kabineta pieņemto aktu izsludināšanas, publicēšanas, spēkā stāšanās kārtību un spēkā esamību” 9. pants paredz: „Normatīvajiem aktiem nav atpakaļejoša spēka, izņemot likumā īpaši paredzētus gadījumus.”

Likumam piešķirt atpakaļvērstu spēku visos gadījumos nav pieļaujams, jo jāņem vērā vispārējie tiesību principi, kas sargā personu tiesisko paļāvību no iepriekš neparedzamām tiesiskā regulējuma izmaiņām.

Līdz ar to Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunkta atbilstība augstāka juridiskā spēka normām jāvērtē vienlaikus ar apstrīdēto normu atbilstību tiesiskās paļāvības principam.

13.4. Satversmes tiesas praksē nostiprināta atziņa, ka likumdevējs ir tiesīgs grozīt pastāvošo regulējumu sociālo tiesību jomā, ievērojot tiesiskās paļāvības principu (*sk. Satversmes tiesas 2010. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 12. punktu*).

Likumdevējs, pieņemot Fondēto pensiju likumu, noteica minimālo iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā un kārtību, kādā iemaksu likmes tiks pakāpeniski palielinātas, līdz likumā noteiktā shēma sāks darboties pilnā apmērā. Līdz ar to likumdevējs, izstrādājot fondēto pensiju shēmu, vienlaikus noteica pārejas periodu, paredzot šīs shēmas pakāpenisku ieviešanu.

Pieņemot apstrīdētās normas, likumdevējs ne vien mainīja iemaksu likmi fondētajā pensiju shēmā, bet arī pagarināja fondēto pensiju shēmas ieviešanas termiņu. Tādējādi apstrīdētās normas veido vienotu, savstarpēji cieši saistītu un nedalāmu regulējumu. Apstrīdētās normas kā vienots regulējums ietekmē katras atsevišķās normas tvērumu un saturu, jo tās kopumā nosaka fondēto pensiju shēmas attīstību.

Līdz ar to Satversmes tiesa, izskatot apstrīdēto normu atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normām, tās vērtēs kā vienotu regulējumu.

14. No Satversmes tiesas likuma 19.² panta pirmās daļas izriet, ka Satversmes tiesai, izskatot lietu pēc konstitucionālās sūdzības, jākonstatē personas pamattiesību aizskārums.

Tiesībsargs paudis viedokli, ka apstrīdētās normas šobrīd vēl neaizskar Pieteikuma iesniedzēja tiesības vai tiesiskās intereses, kas izriet no Satversmes 109. panta.

Vērtējot personas pamattiesību aizskārumu, jāņem vērā gan risks, ka apstrīdētās normas nenovēršami skars konkrēto personu, gan arī iespējamais personas tiesisko interešu aizskārums (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 18. februāra sprieduma lietā Nr. 2009-74-01 12.1. punktu un 2010. gada 22. jūnija sprieduma lietā Nr. 2009-111-01 10. punktu*).

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka atsevišķu pamattiesību īpašā rakstura dēļ, tikai izskatot lietu pēc būtības, var konstatēt, vai konkrētajā gadījumā personas pamattiesības ir aizskartas (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīlisprieduma lietā Nr. 2008-35-01 11.3. punktu*).

Personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu, taisasniedzot noteiktu vecumu, ir cieši saistītas ar sociālās aizsardzības sistēmas efektīvu darbību, tādēļ Satversmes tiesa uzskata, ka jautājums par iespējamo Pieteikuma iesniedzēja pamattiesību aizskārumu ir izvērtējams, visupirms noskaidrojot, vai apstrīdētās normas ietilpst Satversmes 109. pantā noteikto pamattiesību saturā.

15. Satversmes 109. pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.”

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka Satversmes 109. pants garantē iedzīvotājiem tiesības uz stabilu un prognozējamu, kā arī efektīvu, taisnīgu un ilgtspējīgu sociālās aizsardzības sistēmu (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 15. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2009-88-01 8. punktu*).

Fondēto pensiju shēma ir daļa no Latvijā izveidotās pensiju sistēmas, kas, nepalielinot kopējo iemaksu apmēru vecuma pensijām, dod personai iespēju uzkrātpapildu pensijas kapitālu, daļu no iemaksām ieguldot finanšu instrumentos.

Saskaņā ar Fondēto pensiju likuma 3. panta pirmo un otro daļu fondēto pensiju shēmas dalībnieks var būt ikviens sociāli apdrošinātais, kurš shēmas darbības sākumā – 2001. gada 1. jūlijā – nebija vecāks par 50 gadiem. Likumdevējs noteicis, ka fondēto pensiju shēmas dalībniekam, sasniedzot vecumu, kas dod tiesības saņemt pensiju, vai vēlāk ir tiesības izvēlēties, vai uzkrāto fondētās pensijas kapitālu pievienot nefondētajam pensijas kapitālam un pārrēķināt vecuma pensiju vai par uzkrāto fondētās pensijas kapitālu iegādāties dzīvības apdrošināšanas polisi.

Tā kā tiesības uz sociālo nodrošinājumu pieder pie sociālajām tiesībām, valstij ir rīcības brīvība to metožu un mehānismu izvēlē, ar kādiem šīs tiesības īstenojamas (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 secinājumu daļas pirmo rindkopu*).

Satversmes tiesa secinājusi, ka Satversmes 109. pants negarantē personām tiesības uz pensiju, kas aprēķināta noteiktā apmērā (*sk., piemēram, Satversmes tiesas 2010. gada 31. marta sprieduma lietā Nr. 2009-76-01 6.1. punktu*). Līdz ar to likumdevējs, izvērtējot valsts ekonomiskās iespējas un citus apstākļus, var izmantot savu rīcības brīvību un veidot sociālās drošības sistēmu, nosakot tās darbības vispārējos principus, līdzekļu iemaksāšanas, administrēšanas, pārvaldīšanas un izmaksāšanas noteikumus.

Tomēr Satversmes tiesa jau iepriekš norādījusi: „Ja likumdevējs, izmantojot savu kompetenci sociālās politikas veidošanā un realizēšanā, kā arī sociālo tiesību apjoma noteikšanā, Satversmē ir iekļāvis sociālās tiesības un šo tiesību saturu ir konkretizējis likumos, tad tās ir kļuvušas par personas subjektīvajām tiesībām. Šādu tiesību realizāciju persona var prasīt no valsts, kā arī var aizstāvēt šīs savas tiesības tiesā” (*Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 2. punkts*).

Apstrīdētās normas ietilpst Satversmes 109. pantā garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu saturā.

16. Satversmes 109. pantā lietotais jēdziens „sociālais nodrošinājums vecuma gadījumā” ietver arī maksājumus, ko persona saņem saskaņā ar sociālās apdrošināšanas shēmām (*sk. Satversmes tiesas 2001. gada 26. jūnija sprieduma lietā Nr. 2001-02-0106 secinājumu daļas 3. punktu*).

Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, nav ierobežojis personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, jo tiesības uz pensijas izmaksu fondēto pensiju shēmas dalībniekiem saglabājas neatkarīgi no tā, kurā līmenī veiktas iemaksas. Ar apstrīdētajām normām tiek mainīts sociālās apdrošināšanas iemaksu sadalījums starp pensiju sistēmas pirmo un otro līmeni.

Ja likumdevējs ir izšķīries veidot tādu pensiju sistēmu, kurā pensijas apmērs ir atkarīgs no personas līdzdalības pensijas kapitāla uzkrāšanā, tad Satversmes 109. pants prasa, lai valsts turpmākā rīcība attiecībā uz šo pensiju sistēmu atbilstu tiesiskas valsts principiem.

Vērtējot, vai valsts izpildījusi pienākumus, kas tai izriet no sociālajām tiesībām, Satversmes tiesa pārbaudīs, vai: 1) likumdevējs veicis pasākumus, lai nodrošinātu personām iespēju īstenot savas sociālās tiesības; 2) šie pasākumi veikti pienācīgi, proti, personām ir nodrošināta iespēja īstenot savas sociālās tiesības vismaz minimālā apmērā; 3) ir ievēroti tiesiskās paļāvības un sociāli atbildīgas valsts principi.

17. Latvijas pensiju sistēma līdz 1996. gada 1. janvārim bija balstīta uz pārdales principu, proti, nepastāvēja saikne starp sociālo iemaksu lielumu un pensijas apmēru. Tas neveicināja sociālo iemaksu veikšanu un strādājošo ieinteresētību savu vecumdienu nodrošināšanā (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 1. punktu un Pensiju reformas koncepcijas 4. lpp. lietas materiālu 3. sēj. 70. lpp.*).

1994. – 1995. gadā tika uzsākta pensiju sistēmas reforma. Ilgstošu politisko diskusiju un konsultāciju rezultātā tika nolemts izveidot tādu pensiju sistēmu, kurā vecumdienu materiālā nodrošinājuma risks tiek sadalīts starp valsti (nodokļu maksātājiem) un personas uzkrājumiem līdzekļiem obligātajā vai brīvprātīgajā pensiju shēmā.

1995. gadā Saeima akceptēja Pensiju reformas koncepciju un paredzēja ieviest trīs līmeņu pensiju sistēmu, kas ietver paaudžu solidaritātes pensiju shēmu, fondēto pensiju shēmu un privātos pensiju fondus. Likumdevējs bija iecerējis izstrādāt pensiju sistēmu, kura spētu saglabāt stabilitāti neatkarīgi no ekonomiskajām izmaiņām (*sk. Pensiju reformas koncepcijas 10. lpp. lietas materiālu 3. sēj. 76. lpp.*). Pensiju sistēmas pamatprincipus, apdrošināmo personu loku un līdzekļu veidošanas kārtību noteica likumā „Par valsts pensijām”. Ar šā likuma pieņemšanu Latvijā tika ieviesti uz apdrošināšanas iemaksām balstītas valsts obligātās pensiju apdrošināšanas sistēmas principi.

Vienlaikus likumdevējs izstrādāja regulējumu, kas personām dod iespēju ar privāto pensiju fondu starpniecību uzkrāt un ieguldīt personu pašu izdarītās un tolabā brīvprātīgi izdarītās naudas līdzekļu iemaksas, tādējādi nodrošinot papildu pensijas kapitālu (*sk.: Likums „Par privātajiem pensiju fondiem” // Latvijas Vēstnesis, 1997. gada 20. jūnijs, Nr. 150/151*).

Nemot vērā demogrāfiskās prognozes, likumdevējs nolēma daļu no pensijām paredzētajā sociālās apdrošināšanas iemaksām uzkrāt ārpus paaudžu solidaritātes shēmas ietvariem. Pēc likumdevēja ieskata, fondēto pensiju shēmas izveidošana sekmētu uzkrājumu veidošanu un tie vienlaikus kalpotu kā papildu balsts sociālās drošības sistēmai (*sk. lietas materiālu 2. sēj. 143. lpp.*).

Pieņemot Fondēto pensiju likumu, tika noslēgta pensiju sistēmas reforma. Tās mērķis bija izveidot finansiāli drošu, demogrāfiskajai situācijai pielāgoties spējīgu sistēmu, kura veicinātu personu ieinteresētību maksāt nodokļus un pēc iespējas ilgāk atrasties darba tirgū un sekmēt valsts attīstību kopumā.

Pensiju reforma, kura ieviesa vairāku līmeņu pensijas kapitāla uzkrāšanu, tika atzīta par vienu no veiksmīgākajām strukturālajām reformām Latvijā (*sk., piemēram: Par Latvijas pensiju sistēmas starptautisko novērtējumu // Latvijas Vēstnesis, 2001. gada 10. aprīlis, Nr. 57; Kad Latvijas pensiju sistēmu uzskata par paraugu Eiropai // Latvijas Vēstnesis, 2002. gada 19. februāris, Nr. 27*).

Satversmes tiesa, analizējot Latvijas pensiju sistēmu, ir norādījusi, ka tā nevis tikai ļauj cerēt, ka persona saņems materiālu atbalstu, kas būs atkarīgs no apstākļiem pensijas

saņemšanas laikā, bet gan rada tiesības paļauties uz to, ka pensijas apmēru noteiks veiktās iemaksas atbilstoši normatīvajos aktos regulētajai pensiju aprēķināšanas shēmai. Pensiju sistēmai jāspēj nodrošināt pensiju atbilstoši apmēram, kādā persona šajā sistēmā līdzdarbojusies, taču nepārdomāti vai sasteigti lēmumi apdraud pensiju sistēmas ilgtspēju un līdzsvarotu pastāvēšanu (sk. *Satversmes tiesas 2007. gada 8. jūnija sprieduma lietā Nr. 2007-01-01 20. punktu un 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 23. punktu*).

Likumdevējs, reformējot pensiju sistēmu, it īpaši izveidojot fondēto pensiju shēmu, ir veicis pasākumus, lai pēc iespējas pilnīgāk nodrošinātu personām iespēju, sasniedzot noteiktu vecumu, īstenot Satversmes 109. pantā noteiktās tiesības uz sociālo nodrošinājumu.

18. No Satversmes 109. panta valstij izriet pienākums izveidot un uzturēt sociālās aizsardzības sistēmu kopumā (sk. *Satversmes tiesas 2010. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2010-17-01 10.2. punktu*).

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka pensiju sistēmas galvenais uzdevums ir nodrošināt savu ilgtspēju. Minētās sistēmas ilgtspēju nosaka trīs principi: adekvātums, finansiālā ilgtspēja un spēja pielāgoties pārmaiņām (sk. *Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 27.2. punktu*).

Fondēto pensiju shēma sāka darboties salīdzinoši nesen, līdz ar to pensiju plānu dalībnieki vēl nav paspējuši uzkrāt tādu papildpensijas kapitālu, kas būtu nozīmīga atalgojuma atvietošanas daļa. Tomēr, turpinot veikt iemaksas pensiju plānos ilgākā periodā, var paredzēt, ka šī daļa kļūs aizvien nozīmīgāka (sk. *Koncepcijas par sociālās apdrošināšanas sistēmas ilgtermiņa stabilitāti informatīvās daļas 16.–17. lpp. <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3518>, aplūkots 2010. gada 23. novembrī; koncepcija apstiprināta ar Ministru kabineta 2010. gada 17. novembra rīkojumu Nr. 647 //Latvijas Vēstnesis, 2010. gada 23. novembris, Nr. 185*).

Fondēto pensiju shēmas ienesīgums ir tieši atkarīgs no ieguldījumu fondu tirgus tendencēm. Svārstības kā vietējos, tā arī pasaules fondu tirgos tiešā veidā ietekmē nākotnē sagaidāmās pensijas lielumu. Ar pensiju plāna ieguldījumiem saistītos riskus uzņemas paši pensiju plāna dalībnieki, izvēloties pensiju shēmas pārvaldītāju.

Līdz ar to pastāv individuālā nenoteiktība un visai liels risks nākotnē nesaņemt pietiekamu, darba gados veiktajām iemaksām proporcionālu pensiju (sk.: *Voļskis E. Pensiju sistēmas pilnveidošanas problēmas Latvijā. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008. gads, 25. lpp.*).

Pensiju sistēmas trīs līmeņi ir vienotas sistēmas elementi, kuri cits citupapildina un attiecīgi ietekmē. Sistēmas ietvaros tiek nodrošināti adekvāti ienākumi, kas neuzliek pārlietu apgrūtinājumu nākamajām paaudzēm, tajā pašā laikā nodrošinot taisnīgumu un solidaritāti, kā arī iespēju reaģēt uz mainīgajām indivīdu un sabiedrības vajadzībām (sk. *Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 24. punktu*).

Likumdevējs nav mainījis nedz pensionēšanās noteikumus, nedz arī pensijas aprēķināšanas kārtību.

Līdz ar to konkrētajā gadījumā tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī netiek skartas.

19. Pieteikuma iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētās normas neatbilst tiesiskās paļāvības principam.

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka tiesiskās paļāvības princips neizslēdz valsts iespēju grozīt pastāvošo tiesisko regulējumu. Pretēja pieeja novestu pie valsts nespējas reaģēt uz mainīgajiem dzīves apstākļiem. Tiesiskās paļāvības princips prasa, lai valsts, mainot normatīvo regulējumu, ievērotu saprātīgu līdzsvaru starp personas paļāvību un tām interesēm, kuru nodrošināšanas labad regulējums tiek mainīts.

Tādējādi, lai izvērtētu, vai tiesību normas, kas paredz atkāpšanos no personai piešķirtām tiesībām, atbilst tiesiskās paļāvības principam, jānoskaidro, vai: 1) personai ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu; 2) ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp personas tiesiskās paļāvības aizsardzību un sabiedrības interešu nodrošināšanu (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 23. punktu*).

20. Lai konstatētu, vai Pieteikuma iesniedzējam ir radusies tiesiskā paļāvība uz konkrētu tiesību saglabāšanu vai īstenošanu, jāizvērtē tas, vai viņa paļaušanās uz apstrīdētajām normām ir likumīga, pamatota un saprātīga un vai tiesiskais regulējums pēc savas būtības ir pietiekami noteikts un nemainīgs, lai tam varētu uzticēties (*sk. Satversmes tiesas 2002. gada 19. marta sprieduma lietā Nr. 2001-12-01 secinājumu daļas 3.2. punktu, 2004. gada 25. oktobra sprieduma lietā Nr. 2004-03-01 7. punktu un 2006. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-04-01 21. punktu*).

20.1. Fondēto pensiju shēma tika izstrādāta, pamatojoties uz Ministru prezidenta 1997. gada 20. jūnija rīkojumu Nr. 184 „Par valsts fondētās pensiju shēmas koncepcijas izstrādi” (turpmāk – Fondēto pensiju shēmas koncepcija). Likumprojekts par fondēto pensiju shēmas ieviešanu Saeimai tika iesniegts jau 1998. gada 30. novembrī (*sk. 7. Saeimas likumprojektu reģistru http://helios-web.saeima.lv/saeima7/reg_gk, aplūkots 2010. gada 15. novembrī*).

Lai sasniegtu fondēto pensiju shēmas izveidošanas mērķi – panāktu pensijas kapitāla uzkrāšanu, likumdevējs jau sākotnēji paredzēja, kalikme nevar būt mazāka par diviem procentiem no sociālās apdrošināšanas iemaksām (*sk. likumprojekta „Valsts fondēto pensiju likums” 4. pantu 1998. gada 3. decembra redakcijā un 7. Saeimas likumprojektu reģistru http://helios-web.saeima.lv/saeima7/reg_gk, aplūkots 2010. gada 15. novembrī*).

2000. gada 17. februārī, pieņemot Fondēto pensiju likumu, likumdevējs noteica, ka iemaksu likme fondēto pensiju shēmā būs desmit procenti no sociālās apdrošināšanas iemaksām. Vienlaikus Pārejas noteikumu 2. punkts noteica, ka Fondēto pensiju likuma 4. panta otrajā daļā noteiktā likme stājas spēkā 2010. gada 1. janvārī. Pārejas noteikumu 3. punktā tika noteikts iemaksu likmes pakāpenisks pieaugums no diviem procentiem līdz Fondēto pensiju likuma 4. panta otrajā daļā noteiktās likmes spēkā stāšanās dienai.

Izstrādājot šādu regulējumu, likumdevējs nolēma pakāpeniski palielināt uzkrājumu. Visupirms tika noteikts, ka Fondēto pensiju likums stājas spēkā 2001. gada 1. jūlijā. Vienlaikus likumdevējs noteica, ka no 2001. gada 1. jūlija līdz 2006. gadam fondēto pensiju shēmā tiek ieskaitīti divi procenti no sociālās apdrošināšanas iemaksām.

Līdz ar to fondēto pensiju shēmas normatīvais regulējums atzīstams par pietiekami noteiktu. Noteikumi un principi, kas paredz iespēju uzkrāt pensijas kapitālu, tika

iestrādāti likumā, un tāpēc persona uz fondēto pensiju shēmas darbību varēja pamatoti paļauties.

Fondēto pensiju shēmas izveidošana un likumā noteiktie tās darbības pamatprincipi paši par sevi radīja personām paļāvību uz to, ka fondēto pensiju shēma tiks īstenota tā, laiveidotu pensijas kapitāla uzkrājumu.

20.2. Fondēto pensiju shēmas darbības pamatā ir ilgtermiņa demogrāfisko un ekonomiskorādītāju prognozes. Jau izstrādājot fondēto pensiju shēmas koncepciju, tika pieļauts, ka tās darbības laikā nāksies koriģēt sākotnējās ekonomiskās un demogrāfiskās prognozes, vienlaikus mainot shēmas darbības nosacījumus, piemēram, iemaksu likmes. Sākotnēji iemaksu likmi fondēto pensiju shēmā plānoja trīs līdz septiņuprocentu apmērā no sociālās apdrošināšanas iemaksām (*sk. Fondēto pensiju shēmas koncepciju lietas materiālu 2. sēj. 144. un 146. lpp.*).

Izstrādājot Fondēto pensiju likumu, tika prognozēts sociālā budžeta deficīts, kas līdz 2004. gadam sasniegtu šā budžeta augstāko apmēru, taču turpmāk samazinātos, un līdz ar to līdzekļi pensiju izmaksai būtu pietiekami. Tāpēc tika atbalstīti tādi noteikumi, kas nodrošina stabilu pensijas kapitāla veidošanu un vienlaikus neietekmē pensiju izmaksas (*sk. Saeimas 2000. gada 17. oktobra sēdes stenogrammu <http://www.saeima.lv/steno/2000/st1702.html>, aplūkota 2000. gada 17. novembrī*).

No tā izriet, ka likmes sadalījums starp pirmo un otro pensiju līmeni likumdevējam jānosaka, izvērtējot pensiju sistēmas finanšu līdzekļu pietiekamību. Veicot šo izvērtējumu, ir jāņem vērā gansociālā budžeta finansiālā stāvokļa un valsts kopējās ekonomiskās attīstības prognozes, gan prognozes par pensiju sistēmas ilgtermiņa stabilitāti, it īpaši demogrāfiskie rādītāji.

Finanšu un ekonomikas krīze ir pastiprinājusi demogrāfiskās novecošanas tendences ietekmi uz pensiju sistēmas sekmīgu darbību [*sk. European Commission Green Paper – towards adequate, sustainable and safe European pension systems, SEC(2010)830, Brussels, 7 July, 2010 pp. 3*].

Fondēto pensiju shēmas finansējumu samazināt ir iespējams vienīgi ar likumu īpašos izņēmuma gadījumos un īslaicīgi. Taču pat īpaši smagos ekonomiskos apstākļos fondēto pensiju shēmas sociālās apdrošināšanas iemaksu apmēru drīkst samazināt tikai tiktāl, lai šī shēmatomēr spētu nodrošināt pensijas kapitāla uzkrājumu.

Līdz ar to fondēto pensiju shēmas raksturs un principi norāda uz iespēju iemaksas šajāshēmā grozīt, saglabājot tās izveidošanas mērķi – veidot pensijas kapitāla uzkrājumu.

20.3. Likumā noteiktā iemaksu likme fondēto pensiju shēmā līdz šim tā arī vēl nav sasniegta, jo likumā noteiktais pārejas periods ticis vairākkārt pagarināts.

2008. gada 25. septembrī Saeima pieņēma likumu „Grozījumi Valsts fondēto pensiju likumā”, pagarinot pārejas periodu un nosakot, ka Fondēto pensiju likuma 4. panta otrajā daļā noteiktā likme stājas spēkā 2011. gada 1. janvārī.

Likumprojekta anotācijā norādīts, ka „normatīvajam aktam būs pozitīva ietekme uz sabiedrības attīstību, jo, novirzot līdzekļus pensiju 1.līmeņa izmaksu nodrošināšanai, tiks uzlabots pensionāru ar lielu apdrošināšanas stāžu un mazām pensijām materiālais nodrošinājums” [*likumprojekta „Grozījums Valsts fondēto pensiju likumā” (Nr.778/Lp9) anotācija, <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/85989A3F967A6202C22574C10036F977?OpenDocument>, aplūkota 2010. gada 16. novembrī*].

Saeimas 2008. gada 18. septembra sēdē, kurā minētais likumprojekts tika izskatīts pirmajā lasījumā, deputāts Kārlis Leiškalns ziņoja, ka šādigrozījumi nepieciešami „attiecībā uz tām piemaksām, ko parlaments jau ir piešķīris pensionāriem un invalīdiem, it sevišķi tiem pensionāriem, kuri aizgājuši pensijā līdz 1996. gada 1. janvārim. Un te ir runa par jau minētajiem 70 santīmiem. Tātad mēs likumu jau esam pieņēmuši, un ar šo likumprojektu tiek rasta nauda”. Vienlaikus deputāts akcentēja, ka personas, kas iesaistījušās otrajā un trešajā pensiju līmenī, paļaujas uz spēkā esošo likumu (*sk. Saeimas 2008. gada 18. septembra sēdes stenogrammu <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/02FC88AA21FE604DC22574D3002CCC53?OpenDocument>, aplūkota 2010. gada 16. novembrī*).

Sociālās aizsardzības sistēma nedrīkst tikt izmantota kā instruments īstermiņa mērķu sasniegšanai. Likumdevējam jāapsver katra lēmuma ietekme uz pensiju sistēmas ilgtspēju un jāveic savlaicīgi ekonomiskā un demogrāfiskā riska novērtēšanas pasākumi. Nenovēršot riskus savlaicīgi, pensiju sistēma var tikt vājināta pat tik lielā mērā, ka tās normālas funkcionēšanas atjaunošana prasītu ilgāku laiku un daudz lielākus resursus.

Likumdevējs ne vien izstrādā fondēto pensiju shēmas tiesisko regulējumu, bet arī lemj par apstākļiem, kādos būtu izdarāmas izmaiņas pensiju sistēmā. Likumdevējam ir tiesības mainīt fondēto pensiju shēmas noteikumus, ja tam ir leģitīms mērķis, kā arī objektīvi iemesli un pienācīgs pamatojums.

Līdz ar to pārejas perioda pagarināšana fondēto pensiju shēmas pilnīgai ieviešanai ir pieļaujama, ja pastāv sociāli attaisnojami iemesli.

20.4. Pieņemot apstrīdētās normas, likumdevējs samazināja Fondēto pensiju likuma 4. panta otrajā daļā noteikto iemaksu likmi no desmit uz sešiem procentiem un vienlaikus pagarināja pārejas periodu līdz 2012. gada 1. janvārim.

Šajā lietā izvērtējamās apstrīdētās normas neparedz vispārēju valsts politikas maiņu attiecībā uz fondēto pensiju shēmas darbību, bet samazina iemaksājamo līdzekļu apmēru noteiktā periodā.

Pieteikuma iesniedzējs pamatoti norāda, ka brīvprātīgais fondēto pensiju shēmas dalībnieks ir piekritis iestāties šajā shēmā ar tādiem noteikumiem, kādi bija spēkā izvēles izdarīšanas brīdī. Likumdevējs nav paredzējis brīvprātīgajiem fondēto pensiju shēmas dalībniekiem iespēju pārtraukt dalību šajā shēmā.

Satversmes tiesa jau norādījusi, ka tiesību norma, kas vēl nav piemērota, var radīt aizsargājamu tiesisko paļāvību, ja nosaka sagaidāmas tiesības. Proti, tiesības normatīvajā aktā ir paredzētas, bet vēl nav iestājušies visi to īstenošanas priekšnoteikumi. Jo sevišķi šāda paļāvība rodas tad, ja tiesību norma attiecas uz jau ievadītām tiesiskajām attiecībām (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 25. punktu*).

Tieši šādi apstākļi konstatējami attiecībā uz dalību fondēto pensiju shēmā, proti, persona jau bija izdarījusi izvēli par labu dalībai fondēto pensiju shēmā, kuras tiesiskais regulējums paredzēja iespēju uzkrāt pensijas kapitālu. Tātad fakts, ka persona vēl nav sasniegusi pensijas piešķiršanai noteikto vecumu, ietekmē tiesiskās paļāvības aizsardzības līmeni, nevis to, vai tiesiskā paļāvība vispār varēja rasties.

Līdz ar to Pieteikuma iesniedzējam bija izveidojusies likumīga, pamatota un saprātīga paļāvība uz to, ka fondēto pensiju shēma tiks īstenota tādā veidā, kas paredz iespēju uzkrāt papildu pensijas kapitālu.

21. Izvērtējot to, vai ir ievērots saprātīgs līdzsvars starp nepieciešamību aizsargāt personu tiesisko paļāvību un nepieciešamību nodrošināt sabiedrības intereses, jāņem vērā tas, vai ir paredzēta saudzējoša pāreja uz jauno tiesisko regulējumu.

Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka šāda saudzējoša pāreja var izpausties kā saprātīga pārejas termiņa noteikšana vai kompensācijas paredzēšana (*sk. Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta sprieduma lietā Nr. 2002-12-01 secinājumu daļas 2. punktu*). Tomēr minētais neizslēdz to, ka šādu saudzējošu pāreju iespējams noteikt arī ar citiem mehānismiem. Atsevišķos gadījumos, samērojot tiesiskās paļāvības ierobežojuma apmēru un tiesiskā regulējuma maiņas nepieciešamību un steidzamību, atkāpšanās no personai garantētajām tiesībām pieļaujama arī bez pārejas perioda. Turklāt saudzējošas pārejas esamība var nebūt vienīgais kritērijs, kas izšķir to, vai saprātīgs līdzsvars ir ievērots (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-0125. punktu*).

21.1. Saskaņā ar Pārejas noteikumu 3. punkta 4. apakšpunktu samazināta iemaksu likme tiek piemērota iemaksām, kas no 2009. gada 1. maija tiek reģistrētas fondēto pensiju shēmas dalībnieka kontā.

Ministru kabineta 2003. gada 27. maija noteikumu Nr. 272 „Noteikumi par valsts fondēto pensiju shēmas darbību” 46.2. punkts noteic, ka iemaksas fondēto pensiju shēmas dalībnieka kontā tiek reģistrētas ne agrāk kā pārskata mēnesim sekojošā ceturta mēneša pirmajā darb dienā, bet ne vēlāk kā desmitajā darb dienā. Līdz ar to sociālās apdrošināšanas iemaksas, kas veiktas no 2009. gada janvāra, fondēto pensiju shēmā vajadzēja reģistrēt sākot no 2009. gada 1. maija. No lietas materiāliem izriet, ka VSAA valsts fondēto pensiju shēmas dalībnieku kontos pēc 2009. gada 1. maija reģistrēja iemaksas, piemērojot divu procentu likmi (*sk. lietas materiālu 1. sēj. 20.lpp.*).

Līdz ar to fondēto pensiju shēmā samazinātā apmērā tika izdarīti arī ieguldījumi no tām sociālās apdrošināšanas iemaksām, kuras veiktas līdz apstrīdēto normu pieņemšanai – 2009. gada 1. maijam.

Likumdevējs nav mainījis fondēto pensiju shēmas darbības noteikumus attiecībā uz iemaksu likmes reģistrēšanu. Fondēto pensiju shēmas dalībniekiem reģistrācijas kārtība bija zināma. Taču attiecībā uz jau veiktajām sociālās apdrošināšanas iemaksām personai bija tiesības paļauties uz to, ka šīs iemaksas tiks reģistrētas tādā apmērā, kādu paredzēja likums, kas bija spēkā līdz apstrīdēto normu pieņemšanai.

Saeima norādījusi, ka apstrīdēto normu mērķis ir nodrošināt pensiju sistēmas spēju darboties un ilgtspēju arī laikā, kad nepieciešams sabalansēt sociālā budžeta ieņēmumus un izdevumus.

Finanšu ministrija sniegusi informāciju, ka 2009. gadā, samazinoties iemaksu likmei fondēto pensiju shēmā līdz diviem procentiem, sociālā budžeta ieņēmumi pensiju pirmajā līmenī palielinājušies par 166 miljoniem latu.

Satversmes tiesa jau konstatējusi, ka situācija sociālajā budžetā ir nesaraujami saistīta ar valsts kopējo ekonomisko situāciju, ko īpaši 2009. gada sākumā raksturoja ekonomiskās aktivitātes mazināšanās, algu sarukums un bezdarba pieaugums. Minētie apstākļi noteica sociālās apdrošināšanas iemaksu apjoma samazināšanos (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 27.1. punktu un 2010. gada 15. marta sprieduma lietā Nr. 2009-44-01 20. punktu*).

Satversmes tiesai nav pamata apšaubīt to, ka ar apstrīdētajām normām ir mazināts ekonomiskās krīzes radītais pensiju sistēmas apdraudējums.

Tiesiskā valstī gadījumi, kad likumam tiek piešķirts atpakaļejošs spēks, uzskatāmi par izņēmumu. Tomēr likumdevējam atsevišķos gadījumos ir iespējams likumam piešķirt atpakaļvērstu spēku, lai aizsargātukonstitucionālās vērtības.

Līdz ar to, vērtējot, vai saprātīgs līdzsvars ir ievērots, savstarpēji jāsamēro personas tiesiskās palāvības aizsardzība un nepieciešamība grozīt konkrēto regulējumu sabiedrības interesēs.

21.2. Satversmes tiesa jau iepriekš ir norādījusi, ka straujas ekonomiskās lejupslīdes apstākļos vai citā ārkārtējā situācijā tiesiskās palāvības princips prasa līdzsvarot personu tiesisko palāvību ar sabiedrības interesēm. Izšķiroša nozīme šajā gadījumā ir tam, vai ievērots samērīguma princips (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-0125. punktu*).

Sociālā budžeta līdzsvarošana uzskatāma par pamatu tā ilgtspējas garantēšanai un attiecīgi palāvībai uz to, ka arī nākamo paaudžu tiesības uz sociālo nodrošinājumu tiks realizētas (*sk. Satversmes tiesas 2009. gada 26. novembra sprieduma lietā Nr. 2009-08-01 18.2. punktu*).

Tādējādi apstrīdētajām normām ir leģitīms mērķis – sociālās apdrošināšanas budžeta ilgtspējas nodrošināšana, līdzsvarojot tā ieņēmumus un izdevumus, un līdz ar to – sabiedrības labklājības aizsargāšana.

21.3. Likumdevēja izraudzītos līdzekļus par samērīgiem leģitīmā mērķa sasniegšanai var atzīt tikai tad, ja tie atbilst sociāli atbildīgas valsts principam (*sk. Satversmes tiesas 2006. gada 2. novembra sprieduma lietā Nr. 2006-07-01 18. punktu*).

No sociāli atbildīgas valsts principa izriet valsts pienākums izveidot ilgtspējīgu un sabalansētu politiku sabiedrības labklājības nodrošināšanai. Valstij ir jāsamēro ar savām ekonomiskajām iespējām ne tikai personas tiesības sociālajā jomā, bet arī nepieciešamība nodrošināt visas sabiedrības labklājību un jārada tāds tiesiskais regulējums, kas būtu vērsti uz valsts ilgtspējīgu attīstību.

Saeimas debatēs, apspriežot apstrīdētās normas otrajā lasījumā, citastarp tika norādīts uz to, ka šādi grozījumi varētu graut uzticību pensiju sistēmai kopumā un samazināt personu ieinteresētību maksāt nodokļus (*sk. Saeimas 2009. gada 23. aprīļa sēdes stenogrammu <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/847FC04251AB35AFC22575A6002BD647?OpenDocument>, aplūkota 2010. gada 24. novembrī*).

Arī Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisija norādījusi, ka liela daļa sabiedrības ir gatava nepildīt saistības pret valsti un nemaksāt nodokļus, ja tas uzlabotu attiecīgo personu tūlītējo materiālo stāvokli (*sk. Valsts prezidenta Stratēģiskās analīzes komisijas pārskata ziņojuma par sabiedrības noskaņojumu 2009. gadā 6. punktu <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3168>, aplūkots 2010. gada 24. novembrī*).

Līdz ar to likumdevējam, izdarot grozījumus fondēto pensiju shēmā, jāizvēlas tāds tiesiskais regulējums, kas būtu vērsti uz fondēto pensiju shēmas ilgtspējīgu attīstību.

21.4. Apstrīdētās normas visas kopā ir vienots regulējums. Likumdevējs, pieņemot apstrīdētās normas, noteica, ka fondēto pensiju shēmā tiks iemaksāti divi procenti no sociālās apdrošināšanas iemaksām.

Apstrīdētās normas saglabā fondēto pensiju shēmas izveidošanas mērķi, proti, fondēto pensiju shēmā tiek novirzīts tāds iemaksu apjoms, kādu likumdevējs jau sākotnēji bija paredzējis kā minimāli nepieciešamouzkrājuma veidošanai.

Likumdevējs, pieņemot Pārejas noteikumu 3. punkta 5. apakšpunktu, noteicis, ka ar 2011. gada 1. janvāri iemaksu likme fondēto pensiju shēmā būs ne mazāka par četriem procentiem. Līdz ar to ir paredzēta kārtība, kādā tiks attīstīta valsts fondēto pensiju shēmas darbība. Proti, Pārejas noteikumos ir paredzēts mehānisms iemaksu līdzsvarošanai starp pensiju pirmo un otro līmeni, lai personas varētu uzkrāt papildu pensijas kapitālu.

Tādējādi iemaksu likmes samazināšana fondēto pensiju shēmā ir iespējama, ja vien netiek apdraudēta šīs shēmas izveidošanas jēga un mērķis un turpmākajos gados tiek ievērots Pārejas noteikumos paredzētais pakāpeniskais iemaksu likmju palielinājums atbilstoši valsts ekonomiskajām iespējām.

Samērojot Pieteikuma iesniedzēja un sabiedrības interešu nozīmīgumu, secināms, ka šajā gadījumā apstrīdētās normas atsver to, ka tika ierobežotas personas tiesības, uz kuru īstenošanu tā varēja paļauties.

Tādējādi apstrīdētās normas nerada tiesiskās paļāvības principa pārkāpumu un līdz ar to atbilst Satversmes 1.un 109. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

n o s p r i e d a:

atzīt Valsts fondēto pensiju likuma 4. panta otro daļu un pārejas noteikumu 2. punktu un 3. punkta 4. un 5. apakšpunktu kā vienotu regulējumu par atbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 1., 105.un 109. pantam.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

G. Kūtris